

Cahill pisze w taki sposób dla przykładu, gdy przeciwstawia sobie soborową deklarację *Nostra aetate* i deklarację *Dominus Iesus* z 2000 roku, a także pewne decyzje Papieża Benedykta XVI w sferze liturgicznej (por. s. 240-245).

Czytelnik może też odnieść wrażenie, że częsty akcent na nieodzowność zaangażowania w czynienie sprawiedliwości jako owoc wiary w zbawienie jawi się niekiedy jako uproszczony, jakby było to echem teologii wyzwolenia. Widać to na przykład, gdy uwaga autorki koncentruje się na społecznej i politycznej treści królestwa Bożego (por. liczne fragmenty rozdziału trzeciego, s. 76-121), bądź gdy takie jednostronne wnioski wyprowadza z liturgii czy pewnych gestów Kościoła, jak modlitwa Jana Pawła II pod Murem Płaczu w Jerozolimie w 2000 r. (s. 242). Zresztą to jedyne miejsce, gdzie Cahill wspomina Papieża, co wydaje się tym dziwniejsze, gdy weźmie się pod uwagę centralny dla książki problem sprawiedliwości społecznej, a zarazem papieskie, wyjątkowo bogate i wszechstronne nauczanie społeczne, również o sprawiedliwości. Natomiast wielokrotnie Cahill cytuje takich autorów, jak J. Sobrino, jeden z twórców teologii wyzwolenia, czy autorów jemu pokrewnych. W tym sensie wydźwięk recenzowanej książki jawić się może w pewnych jej partiach jako bardziej socjologiczny, a nawet polityczny niż teologiczny czy teologicznomoralny. Trzeba zarazem podkreślić, że całe to studium wielokrotnie pokazuje gorliwe i osobiste, pełne wiary przekonanie L.S. Cahill o uniwersalnym, płynącym od samego Chrystusa powołaniu chrześcijan do konkretnego zaangażowania w promocję sprawiedliwości we współczesnym świecie, tak często przecież naznaczonym niesprawiedliwością, podziałami, obojętnością, a nawet nienawiścią.

*Ks. Sławomir Nowosad
Instytut Teologii Moralnej KUL*

Daniele CIRAVEGNA, *Per un nuovo umanesimo nell'economia. L'enciclica „Caritas in Veritate” nella dottrina sociale della Chiesa*, Turyn: Leumann (TO), Editrice ELLEDICI 2012, ss. 195.

Integralnym elementem ewangelizacyjnej misji Kościoła jest nauczanie i upowszechnianie jego społecznej doktryny: „Nauka społeczna Kościoła jest głosem i świadectwem wiary. Jest narzędziem i nieodzownym «miejscem» wychowywania do niej” (CV 15). Ten aspekt w patrzeniu na tożsamość nauki społecznej jest nowym elementem, który ewoluował w nauczaniu ostatnich papieży, począwszy od Jana Pawła II. W tym kontekście wydane pod koniec jego pontyfikatu *Kompendium nauczania społecznego Kościoła* czyni interesujące uwagi na temat podmiotu nauki społecznej Kościoła, wskazując, że jest nim – podobnie zresztą jak każdego zbawczego nauczania – cały

Kościół, pojmujący siebie jako mistyczną wspólnotę wiary i jako hierarchicznie uporządkowany Lud Boży. Tworzą go Magisterium papieskie i biskupi, teologowie, świeccy i duchowni, będący ekspertami z różnych obszarów życia społecznego (nr 79).

W tej perspektywie z uznaniem i zainteresowaniem należy przyjąć publikację prof. Daniele Ciravegni pt. *Per un nuovo umanesimo nell'economia. Enciclica „Caritatis in veritate” nella dottrina sociale della Chiesa*, opublikowaną w salezjańskim wydawnictwie ELLEDICI w Turynie. Jest ona pogłębioną refleksją naukową nad nauką społeczną Kościoła dokonaną przez Daniele Ciravegna, przedstawiciela laikatu, niezwiązanego profesjonalnie z nauką społeczną Kościoła, który jednak wielokrotnie i na różne sposoby czyni z niej ważny punkt odniesienia zarówno w swojej pracy naukowo-dydaktycznej, jak i w zaangażowaniu społecznym. Prof. Ciravegna jest profesorem zwyczajnym ekonomii politycznej na Wydziale Nauk Ekonomiczno-Społecznych i Matematyczno-Statystycznych Uniwersytetu w Turynie, prezydentem Ecole Spéciale de Commerce et d'Industrie (ESCP Europe/Italia), najstarszej, bo założonej już w 1819 r. szkoły biznesu w świecie, posiadającej obecnie 6 kampusów: w Turynie, Berlinie, Londynie, Paryżu, Madrycie i Warszawie (współpraca z Akademią Leona Koźmińskiego) oraz przewodniczącym należącej do diecezji turyńskiej Fundacji Don Mario Operti, której głównym celem jest promocja solidarności i ekonomii społecznej zgodnie z wskazaniem nauki społecznej Kościoła. Jest autorem wielu monografii dotyczących zarówno mikro-, jak i makroekonomii. Podejmował w nich zagadnienia pracy, bezrobocia, mikrokredytów itd. Opublikował do tej pory m.in.: *Aspetti teorici del mercato del lavoro* (1985), *I caratteri dell'inoccupazione* (1990), *La valutazione delle politiche attive del lavoro: esperienze a confronto* (1995), *I nuovi centri dell'impiego fra sviluppo locale e occupazione* (2000), *Otto modi di dire microcredito* (2006) i *Analisi e politica macroeconomica* (2010).

Monografia *Per un nuovo umanesimo nella'economia. L'enciclica „Caritas in veritate” nella Dottrina sociale della Chiesa* (O nowy humanizm w ekonomii. Encyklika „Caritas in veritate” w nauce społecznej Kościoła) jest udaną próbą analizy ponad stuletnich dziejów nauki społecznej Kościoła począwszy od encykliki *Rerum novarum* Leona XIII (1891), a na encyklice *Caritas in veritate* Benedykta XVI (2009) skończywszy. Samą naukę społeczną Kościoła autor postrzega jako rzeczywistość dynamiczną podlegającą ciągłej konfrontacji z najważniejszymi wyzwaniami nowożytności. Jest ona rezultatem rozciągniętego w czasie procesu ukonstytuowania się korpusu doktrynalnego, którego podmiotem jest „podążający razem z ludzkością po ścieżkach historii” Kościół. U postaw tego procesu znajdują się dwa założenia, wyznaczające kierunki rozwoju nauki społecznej Kościoła: *integralny rozwój człowieka* (co zostało dodatkowo podkreślone w podtytule samej encykliki *Caritas in veritate*: «encyklika o integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie») i *centralny charakter osoby ludzkiej*. Jako dwa wzajemnie powiązane aksjomaty, stanowią one fundament nauki społecznej Kościoła, a zarazem kryterium nowego humanizmu w ekonomii. Dla nauki społecznej Kościoła centralny charakter osoby ludzkiej jest również jedynym kryterium, dzięki któremu dokonuje się integralny rozwój człowieka, więc taki, który dotyczy wszystkich aspektów jego istnienia, w miłości i prawdzie.

Publikacja podzielona została na cztery części. W krótkim prologu autor wstępnie nawiązuje do encykliki Benedykta XVI, którą uważa za zwieńczenie dotychczasowe-

go procesu rozwoju nauki społecznej Kościoła. Rekapitułuje ona w sobie też wyróżnione przez Ciravegnę dwa nurty w wydanych na przestrzeni ponad stu lat enuncjacjach *Magisterium socialis*. Pierwszy, rozpoczęty encykliką Leona XII *Rerum novarum*, obejmuje dokumenty w głównej mierze odnoszące się do zagadnień związanych z systemami ekonomicznymi ery industrialnej, a więc skoncentrowanych na klasycznych problemach ekonomicznych i społecznych. Zalicza do nich takie dokumenty, jak: encyklikę *Quadragesimo anno* Piusa XI, Orędzie radiowe Piusa XII na Zesłanie Ducha Świętego z 1941, List *Octogesima adveniens* Pawła VI i dwie encykliki Jana Pawła II: *Laborem exercens* oraz *Centesimus annus*. Drugi nurt, z kolei, dotyczy dokumentów skoncentrowanych na kwestiach globalnych i zagadnieniach politycznych. Zawiera on obie encykliki społeczne Jana XXIII *Pacem in terris* oraz *Mater et Magistra*. Swoistą fuzją obu nurtów jest z jednej strony soborowa Konstytucja *Gaudium et spes* oraz Kompendium nauki społecznej Kościoła. Za ich zwieńczenie i syntezę natomiast uważa wspomnianą encyklikę *Caritas in veritate*.

Część druga, zatytułowana *I documenti anteriori all'enciclica „Caritas in veritate”*, jest syntetyczną prezentacją wymienionych uprzednio dwunastu dokumentów, tworzących wyróżnione przez autora dwa nurty w rozwoju nauki społecznej Kościoła i będące zarazem jej kamieniami milowymi. Trzeba podkreślić, że prezentacja ta nie jest jakąś podręcznikową wykładnią treści poszczególnych dokumentów, lecz niezwykle interesującą ich lekturą przeprowadzoną przez profesora ekonomii i działacza społecznego. Autor – siłą rzeczy – koncentruje się na zagadnieniach ekonomicznych, ale nie brak w nich także licznych odniesień antropologicznych i aksjologicznych. Wydobyć ich pozwoli na zdefiniowanie i opisanie nowego humanizmu w ekonomii. Jego krystalizację należy odczytywać jako długotrwały proces, którego głównym katalizatorem była profetyczno-krytyczna nauka społeczna Kościoła. Oparta na wspomnianych dwóch aksjomatach, tj. integralnym rozwoju ludzkim i centralnym miejscu osoby w życiu społecznym, pozwoliła przezwyciężyć skrajnie indywidualistyczną i ekonomistyczną koncepcję człowieka w ekonomii, na rzecz osoby otwartej dla społeczeństwa.

Część trzecia i zarazem centralna jest obszernym esejem poświęconym, opublikowanej w 2009 r., encyklice *Caritas in veritate* papieża Benedykta XVI. Jak już wspomniano, autor uważa ją za rekapitulację dotychczasowego nauczania społecznego Kościoła i stara się to udowodnić. Stąd rozważania nad encykliką nie koncentrują się na jej aspekcie merytorycznym, ale poprzez liczne odniesienia do dotychczasowych dokumentów społecznych próbują wykazać syntetyzujący charakter wobec dotychczasowego rozwoju myśli społecznej Kościoła. Ciravegna pokazuje, że wiele paradygmatów rozwijanych w poszczególnych dokumentach, jak np. kategoria rozwoju integralnego, wybrane zasady życia społecznego, czy kwestie związane z tożsamością i metodologią samej nauki społecznej Kościoła, znajdują swoje rozwinięcie i zarazem zwieńczenie w dokumencie Benedykta XVI. Wydaje się, że nadrzędnym celem badań jest pokazanie, że główne przesłanie encykliki *Caritas in veritate* w sposób rozproszony obecne było w dotychczasowym nauczaniu Kościoła, a sama encyklika scala je, porządkuje, hierarchizuje i interpretuje w perspektywie dwóch kategorii, miłości i prawdy, a precyzyjniej jednej: *Caritas in veritate*, która dla Benedykta XVI jest naczelną zasadą interpretacyjną nauki społecznej Kościoła.

Ostatnia część, obejmująca refleksje podsumowujące, specyfikuje i pokrótce charakteryzuje wyznaczniki nowego humanizmu w ekonomii. Ciravegna zalicza do nich następujące elementy: rozwój integralny, centralny charakter osoby w ekonomii, dobro wspólne, praca jako fundamentalne dobro człowieka, sprawiedliwa płaca, kategoria obdarowania, aktywna solidarność i *welfare state* oraz ekonomia wzajemności jako swoista infrastruktura społeczna.

Publikacja Daniele Ciravegna jest dobrym przykładem uprawiania interdyscyplinarnego podejścia do nauki społecznej Kościoła z wyraźnym uwzględnieniem jej praktycznego charakteru. Trzeba podkreślać, że nauka społeczna nie ogranicza się jedynie do głoszenia trwałych zasad stanowiących podstawę refleksji, ani też do interpretacji historycznie określonych zjawisk społecznych, ale proponuje również skuteczne stosowanie tych zasad w praktyce, przekładając je na język konkretny, w takim kształcie i w takiej mierze, jak to jest możliwe i potrzebne w danych okolicznościach (por. *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej*, nr 6).

Rozważania na temat nowego humanizmu w gospodarce, poczynione przez wybitnego teoretyka i praktyka życia gospodarczego, są wymownym świadectwem żywotności nauki społecznej Kościoła. Pokazują one, że publikowane na przestrzeni jej rozwoju dokumenty mogą być realnym punktem odniesienia dla kierunków przemian w obrębie nowoczesnej gospodarki, wizji rozwoju gospodarczego i społecznego. Postulaty w nich bowiem zawarte, takie jak integralny rozwój gospodarczy, prawo do godziwych zarobków, podmiotowość człowieka w procesie produkcji, czy to przedsiębiorcy, czy to pracodawcy, pierwszeństwo pracy nad kapitałem, aktywna rola państwa w gospodarce, ochrona środowiska, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, które od dziesiątków lat wybrzmiewały z dokumentów nauki społecznej Kościoła, nie są już postrzegane jako utopijne mrzonki, ale stają się wektorami, wyznaczającymi przemiany we współczesnej gospodarce, w kierunku ekonomii społecznie odpowiedzialnej i ukierunkowanej na zrównoważony rozwój.

Jerzy Gocko SDB

Katedra Teologii Moralnej Społecznej KUL

Andrzej DERDZIUK OFMCap, *W odpowiedzi na dar powołania*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2015, ss. 174.

Każda nauka, oprócz właściwego sobie celu, jakim jest odkrywanie prawdy, stawia przed uprawiającymi ją zadanie upowszechniania wyników prowadzonych badań oraz popularyzacji zdobytej w ich trakcie wiedzy. W tym kontekście popularyzacji